

міфу про козака-ляха. Ця міфічна постать уособлювала намагання письменника досягти політичних цілей – єднання козаків та шляхти для служіння Вітчизні. Козакофільство, слов'янофільство й колоритна особистість автора стали домінантою письменницької творчості Міхала Чайковського. Ідея всеслов'янського єднання, пронесена крізь усе життя, мала варіативні форми польсько-слов'янського світу, слов'янофільсько-турецької коєзистенції, слов'янсько-турецького єднання, турецько-російського компромісу. Визначальною рисою козакофільства митця було беззастережне прийняття козащини, козацької історії, що набуло ознак міфічності. Жодна зі спроб створити єдину слов'янську сім'ю народів Міхалу Чайковському, – ані як політику, ані як письменнику, – не вдалася. Україна для Міхала Чайковського була, передусім, багатокультурною, вимріяною вітчизною, котру письменник зберігав у своїй свідомості. У творчості вона постає як своєрідна, виведена з героїчного минулого ідеалізована модель незалежної держави, яка мала стати «серцем Європи». Міхалу Чайковському вдалося висвітлити на епічному матеріалі компоненти багатонаціональності, які є складовою частиною вивчення процесів міжнаціонального співіснування та міжкультурної взаємодії, актуальних на сучасному етапі діалогу багатьох культур. Твори про Україну утворюють своєрідний козацький літопис.

Джерела та література

1. Fabianowski A. Ukraina – serce Europy. Koncepcje polityczne Michała Czajkowskiego / A. Fabianowski // Варшавські українознавч. зап. – 2006. – № 21–22. – С. 165–174.
2. Czajkowski M. Kirdzali : powieść naddunajska / M. Czajkowski. – Wyd. 2-gie, przejr. i popraw. – Lipsk : Druk. F. A. Brockhaus, 1900. – 288 s.
3. Czajkowski M. Powiastki i gawędy / M. Czajkowski. – Petersburg : Druk C. Wienhöbera, 1850. – 104 s.
4. Kijas J. Czajkowski pod urokiem Mickiewicza / J. Kijas. – Kraków : Un-t Jagielloński, 1959. – 166 s.
5. Kwapiszewski M. Debiut «kozackiego romanisty» / M. Kwapiszewski // Pamiętnik Literacki. – 1978. – Zesz. 2. – S. 3–33.

Цёлык Наталья. *Литературная деятельность Михала Чайковского как воплощение романтической идеи чина: к проблеме польско-украинских связей.* Работа является литературоведческой попыткой комплексного исследования творчества Михала Чайковского в контексте «украинской школы» польского романтизма. Проанализированы историософские и социокультурные предпосылки появления исторических произведений автора. Исследованы три основных источника литературного творчества М. Чайковского: казакофилство, славянофилство и авантюрная биография. Рассмотрено создание М. Чайковский прозаической формулы романтического украинизма.

Ключевые слова: романтизм, «украинская школа», казакофилство, славянофилство, многокультурность, историческая проза.

Tsolyk Nanalya. *The Literal Activity of Michal Tchaikovsky as Embodiment of the Romantic Idea in Work: to the Problem of the Relations between Poland and Ukraine.* The work is the literary attempt of a complex study of Michal Tchaikovsky works in the context of the «Ukrainian school» in Polish Romanticism. It studies the historosophical and sociocultural prerequisites of this author historical works appearance. The main three sources of M. Tchaikovsky literary creation: kozakofilstvo, slavophilism and adventurous biography are analyzed. The genre and compositional features of historical prose, a narrative conception of the author and the role of additional elements in creation of romantic prose formula in Ukrainian Romanticism by M. Tchaikovsky are defined.

Key words: Romanticism, «Ukrainian school», kozakofilstvo, slavophilism, multiculturalism, historical fiction.

Стаття надійшла до редколегії
12.02.2013 р.

УДК. 809.1

Марія Чобанюк

Феномен постмодернізму як явище слов'янської культури

У статті проаналізовано сутність методологічних і культурологічних домінант епохи постмодернізму. Дискусії про постмодернізм та його репрезентацію в культурі залишаються актуальними протягом багатьох

років. Наголошено, що сучасна культура може постати лише на межі розвитку традиційної й новаторської тенденцій, а справжній культурний смисл сьогодення слід убачати в діалозі культур.

Ключові слова: культура, постмодернізм, суспільство, діалог культур.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сприйняття культури останніх десятиліть, у тому числі й культури постмодернізму, не є однозначним, із погляду насичення смислів, що його складають. Відступ від канонів та виникнення й взаємопроникнення різних тенденцій, що мали місце в минулому сторіччі, сформували новий підхід до творчості та сутності життя в цілому.

Проблема діалогу культур на межі ХХ–ХХІ ст. стала об'єктом уваги в дослідженнях і наукових дискусіях філософів, істориків, мистецтвознавців, літературознавців, політологів, які розглядають методологічні компоненти культури в цілому. Не можливо не погодитися з твердженням М. Бахтіна, який одним із перших концептуально окреслив значення засадничого діалогу, заявивши, що певна сучасна культура здатна жити й розвиватися тільки на межі культур, вступаючи одночасно в діалог з іншими цілісними, внутрішньо замкненими, зорієнтованими на подолання власних меж феноменами [1]. Потрібно пам'ятати, що будь-який діалог неминуче передбачає перебування в одному просторі. Варто зауважити, що в загальнокультурному значенні процеси культурогенезу невіддільні ні просторовим, ні часовим вимірам. Погоджуємося з думкою А. Павка, який вважає культурологічну проблему бінарною. Науковець зазначає, що «вона поєднує суперечливі з погляду формальної логіки чинники: культурогенетичний, який знаходить прояв у будь-якому культурному феномені, не пов'язаному з просторово-часовим контекстом, й історико-культурний, зумовлений реаліями певної історичної епохи» [6, с. 34].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Постмодернізм як явище сучасної культури й сьогодні викликає наукові дискусії в середовищі соціологів, філософів, культурологів, мистецтвознавців, літературознавців та ін. Поняттям «постмодернізм» позначають амбівалентне й суперечливе явище у світосприйнятті в цілому. Постмодернізм, з одного боку, постав як реакція на нездатність провідних країн Західної Європи та США розв'язати нагальні проблеми буття людей в індивідуальному й суспільному вимірах, з іншого – це критика «традиційної модерністської матриці», класичного раціоналізму, традиційних постулатів та орієнтирів метафізичного мислення. «Незважаючи на різницю в тлумаченні терміна «постмодернізм», – зауважує А. Павко, – усі його прибічники вбачають у ньому методологічний інструмент для визначення позиції відходу від класичного раціоналізму й модернізму. Сильна сторона цієї течії – заклик до подолання таких негативних феноменів суспільства епохи модерну, як «тоталітаризація» різних сфер життя, «відчуження об'єктивного знання», «лімітація» думок, дій людини різними привидами «загального», «раціонального» чи «істинного» [6, с. 37].

У сучасній естетичній теорії постмодернізм представлено низкою визначень, які мають багатозначні смислові характеристики. Серед найбільш розповсюджених домінуючий акцент зроблено на:

- самостійному стилі та способі художнього освоєння дійсності;
- проміжному стилі між модернізмом кінця ХІХ–ХХ ст. та тим, що тільки формується;
- способі мислення й сучасному пізнанні світу;
- формах сучасного буття та існування людини.

Кажучи про постмодернізм, варто розмежувати принаймі кілька площин розуміння цього поняття. За Р. Ничем, потребують розрізнення три значимі сенси, у яких термін «постмодернізм» бував і нині буває найчастіше вживаним. Це 1) назва постмодерної епохи (або її початку) в історії західної думки; 2) слово на позначення нової постмодернізаційної (постіндустріальної) фази розвитку високорозвинених (лише або зокрема) суспільств Заходу; 3) як найперше формулювання саме так названого – постмодерністичного – періоду змін у літературі й мистецтві (разом із їх теорією та супровідною щодо них критикою) [11, с. 9].

Слід мати на увазі, що постмодернізм неоднорідний. Якщо одні з його представників схильні до тотального заперечення модерної науки й раціональності, то інші не виключають творчого використання їхніх позитивних елементів.

В. Пахаренко – один із дослідників, який демонструє програмний погляд на постмодернізм як на системне явище художньої культури, специфіку якого визначають світоглядні позиції. У праці «Нарис української поетики» автор розглядає поняття «постмодерн» як світоглядно-мистецький

напряму, що в останні десятиліття приходить на зміну модернізму. «Цей напрям – продукт після-індустріальної епохи, епохи розпаду цілісного погляду на світ, руйнування суперсистем – світоглядно-філософських, економічних, політичних. Постмодерн проявляється на кількох рівнях – онтологічному, гносеологічному, естетичному. На кожному з рівнів прояву постмодернізму окреслюються його специфічні риси, особливо помітні, порівняно з мистецтвом модернізму» [7, с. 68].

Схожої позиції дотримується й Т. Гуменюк, яка наголошує на необхідності цілісного вивчення постмодернізму як транскультурного феномену, «що має онтологічні, гносеологічні, історико-культурні та естетичні параметри. Така постановка питання концентрує найактуальнішу проблематику теперішньої загальнокультурної ситуації, пов'язаної з переглядом просвітницьких та європоцентристських ідеологій» [3, с. 2].

Дослідник О. Соколова пропонує розглядати постмодернізм як метод художньої творчості, який залежить від світоглядних настанов і спирається на багаторівневе використання різноманітних зв'язків «по горизонталі» (у сучасному різностильовому культурному просторі) та «по вертикалі» (в історичному просторі культури). Науковець вважає постмодернізм «універсальним методом художньої творчості, що втілюється у метаісторичному стилі мистецтва, який проявляється в універсальних інтертекстуальних зв'язках» [9, с. 29]. Універсальну філософсько-естетичну категорію новітнього художнього мислення О. Соколова називає рефлексією, що відображає сучасний «ноеклектичний» етап культури як підсумок усього попереднього розвитку.

Постмодернізм уже самим фактором свого існування зобов'язаний минулому, яке він «ніби суттєво заперечує як самодостатнє явище і яке може бути лише джерелом для створення постмодерністських творів» [2, с. 1]. Намагаючись простежити, у чому полягають причини цієї «хронологічної експансії» постмодернізму, У. Еко підкреслює його найважливішу рису, яку можна вважати визначальною характеристикою постмодернізму як культурного феномену, і виявляє історичну зумовленість цього напрямку. Письменник зауважує: «Я сам переконаний у тому, що постмодернізм – не фіксоване хронологічне явище, а такий собі духовний стан. У цьому сенсі правомірною є фраза, що будь-яка епоха має власний постмодернізм. Очевидно, кожна епоха в певний момент підходить до межі кризи» [4, с. 460].

Існує думка, що постмодерністська парадигма, яка передусім захопила пануючі позиції в сучасному літературознавстві, розповсюдивши свій вплив на всі сфери гуманітарного знання, поставила під сумнів саме поняття про історичну реальність, критерії достовірності джерела (розмивши межі між фактом та вигадкою), віру в можливість пізнання та прагнення до об'єктивної істини [10].

Слід мати на увазі, що постмодернізм неоднорідний. Якщо одні з його представників схильні до тотального заперечення модерної науки й раціональності, то інші не виключають творчого використання їхніх позитивних елементів.

Т. Яковенко стверджує, що «сьогодні в наявності ситуація, коли естетичні, мистецькознавські й культурологічні проблеми гранично узагальнюються та набувають теоретико-методологічного й світосприйнятного смислу. Естетика визначається через суттєві “ігрові” характеристики мистецтв, а художня творчість гранично теоретизується» [10].

Для теорії й практики постмодернізму стала «емблематичною ситуація очікування, яка приховала в самій своїй невизначеності серйозний естетичний потенціал, що розширював культурний вимір людського життя. Відбувається аксіологічний зсув у бік більшої толерантності, багато в чому пов'язаний із новим ставленням до масової культури, а також естетичним феноменом, які раніше вважалися периферійними. Народження постмодернізму із духу авангарду, що наблизив мистецтво й життя, відрізняє його від модерністського елітаризму» [8].

Роблячи спробу аналізу ознак постмодерністської літератури, В. Курицин виокремлює чотири групи, які видаються нам слухними й такими, що можуть бути віднесеними до культури постмодернізму в цілому:

- заміна вертикальних та ієрархічних зв'язків горизонтальними й ризоматичними; відступ від ідеї лінійності; відступ від ідеї метадикурсивності, від упевненості про можливість метакоду універсальності мови; відступ від мислення, що ґрунтується на бінарних опозиціях;

- «віртуальність» світу епохи постмодернізму; феномен подвійної присутності [що розуміється як те, що митець у кожній ситуації виступає як мінімум у двох функціях: він присутній одночасно тут і там у якості суб'єкта й об'єкта];

– проблематичність категорії знаковості; постмодерністський досвід безперервного знакового обміну, взаємопровокацій та перекодувань; постійний обмін смислами, що стирають різницю між «своїм» і «чужим» словом, уведений у ситуацію обміну знак стає потенційною приналежністю будь-якого учасника обміну. Водночас учасники, суб'єкти постмодерністської гри виявляють здібність до метаморфозів. Це утворення реальності, яка подвоюється та разом із тим є єдиною;

– здебільшого увага до контексту; цікавість до маргінальних практик і жанрів; криза авторства; периферійні явища набувають статусу центральних; у зв'язку з цим стають популярними другорядні жанри: щоденники, словники, примітки, коментарі, жанр листа [E-mail, мейл-арт, джанк-мейл] [5, с. 197–223].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Підсумовуючи міркування над дефініцією «постмодернізм», можна констатувати, що цим терміном охоплено багатопланове утворення, яке проявляється в усіх галузях сучасної культури: від філософії й мистецтва до способів діяльності людини та суспільства взагалі. Постмодернізм – це особливий духовний стан, який характеризує епоху; це не тільки кризове світосприйняття, а й усвідомлення цієї кризи й самоусвідомлення себе в цьому неспокійному світі.

Незважаючи на прискіпливе ставлення науковців до найбільш повного та адекватного сучасним культурним тенденціям розуміння змісту феномену «постмодернізм», ураховуючи динамічний розвиток культури й суспільних відносин, зміст поняття лишається таким, що потребує свого постійного уточнення.

Джерела та література

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – 2-е изд. / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 444 с.
2. Боднарчук Т. До питання про модель людини і світу у культурі постмодернізму / Т. Боднарчук // Культура і сучасність. – 2011. – № 1. – С. 93–97.
3. Гуменюк Т. Постмодернізм як транскультурний феномен. Естетичний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософ. наук : спец. 09.00.08 «Естетика» / Т. К. Гуменюк. – К., 2002. – 30 с.
4. Эко У. Заметки на полях «Имени розы» / У. Эко // Имя розы. – М. : Книж. палата, 1989. – С. 425–467.
5. Куницын В. К ситуации постмодернизма / В. Куницын // НЛЮ. – 1995. – № 11. – 345 с.
6. Павко А. Методологія модернізму і постмодернізму: проблеми синтезу протилежних підходів / А. Павко // Вісн. НАН України. – 2011. – № 3. – С. 34–39.
7. Пахаренко В. Нарис української поетики / В. Пахаренко // Українська мова та література: додаток. – 1997. – С. 68.
8. Репина Л. Вызов постмодернизма и перспективы новой культурной и интеллектуальной истории / Л. Репина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.history.tuad.nsk.ru
9. Соколов А. Новые эстетические тенденции музыки второй половины XX века. Жанровые направления / А. Соколов // Теория современной композиции / отв. ред. В. С. Ценова. – М. : Музыка, 2005. – С. 23–39.
10. Яковенко М. Постмодернізм: «старі» та нові тенденції у філософії та естетиці / М. Яковенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : fd.snu.edu.ua/info/files_articles/collection_7/article24.pdf
11. Nycz R. Tecstowy swiat. Poststrukturalizm a wiedza o literature. – Wyd.II. / R. Nycz. – Krakow : Universitas, 2000. – 256 s.

Чобанюк Марія. Феномен постмодернізму як явлення культури. В статтю проаналізована сутність методологічних і культурологічних домінант епохи постмодернізму. Дискусії про постмодернізм і його репрезентації в культурі залишаються актуальними на протязі багатьох років. Зазначається, що сучасна культура може виникнути лише на межі розвитку традиційної та інноваційної тенденцій, а справжній сенс культури слід усвідомити в діалозі культур.

Ключевые слова: культура, постмодернізм, суспільство, діалог культур.

Chobanyuk Marija. The Phenomenon of Postmodernism as a Cultural Phenomenon. The paper explores the essence of methodological and cultural landmarks of the era of postmodernism. Discussions about postmodernism and its representation in the culture remain relevant for many years. The author stresses that modern culture can appear only on the boundary of traditional and innovative trends and true cultural meaning today should observe in the dialogue of cultures.

Key words: culture, postmodernism, society, dialogue of cultures.

Стаття надійшла до редколегії
14.02.2013 р.